

עיונים בפרשיות בראשית

מאת משה אפרים זלדין

א. הפרשה הראשונה בספר בראשית

דבר ברור הוא שלא הייתה כוונת הפרשה הראשונה של תורת משה אשר שם לפני בני ישראל ללמדנו את סדר הבריאה, מה נברא תחילה ומה אחרי כן, כי אין למצוא בה בהחלט מתי נבראו המים ורוח האלוהים שהיתה מרחפת על פניהם וכיצד נוצר התהום והחושך על פניו. כמובן קשה להבין את סדר הבריאה של המאורות ברקיע השמים. הציחי „יהי אור” ניתן ביום הראשון ובו ביום הבדיל א' בין האור ובין החושך והאור נקרא יום והחושך נקרא לילה. אם כן, למה היה צורך לחכות עד היום הרביעי לעשיית המאור הגדול לממשלת היום והמאור הקטן והכוכבים לממשלת הלילה? ואם נדחתה העשייה הזאת, למה לא נדחתה עד יום השישי, בו נברא האדם שיש לו צורך בידועת מועדים, ימים ושנים? ואם לא סדר הבריאה הייתה כוונת הפרשה למה פתחה התורה בפרשה זו?

אם נציין בדברי חז"ל, העדר הסדר של הבריאה געשה בכונה תחילה כדי ללמד את היצור האנושי שלא יעסוק בעניינים שהם למעלה משכלו הטבעי כי לשוא יהיה עמלו. ואלו הם דבריהם: „אין לך רשות לומר מה למסה, מה למעלה, מה לפנינו, מה לאחור אלא מיום שנברא העולם או להבא”. או: „שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך, למן היום שנברא אתה דורש ואי אתה דורש לפנינו מכאן, ולמקצה השמים ועד קצה השמים אתה דורש וחוקר ואי אתה חוקר לפנינו מכאן”.

אולם השאלה חוזרת למקומה: למה ולשם מה צריכה הפרשה הזאת להיות הראשונה

בתורה?

נראה לי, שהתשובה היא שמגמת הפרשה היא ללמד את האנושות אחדים מעיקרי האמונה שעליהם מבוססים עמודי אש דת של תורת ישראל.

בפסוק הראשון נגלים שניים מן העיקרים שבלעדם אין מקום לשום אמונה דחית חוקית ומוסרית: א. שהעולם נברא בריאה חדשה. ב. שהבריאה באה עליפי מחשבתו ורצונו של אל אחד, אל עליון שלמעלה מן הטבע. הפועל „ברא” מעיד שלא היה העולם קיים ועומד מתמיד, בלי ראשית, וממילא אין לו תכלית, אלא שהוא נברא בריאה חדשה וממילא מובן שהיה איזה כוח נעלם מחוץ ולמעלה מן העולם שבראו.

התואר של הבורא אלוהים שבכל הפרשה הטריד את מחותיהם של חז"ל ושל חוקרי המקרא המודרנים, וכולם באו לידי הסכמה, שדיברה תורה בלשון בני האדם הקדמונים ושהפעלים: ברא ויאמר, ויעש — מסהרים את השם מכל שמץ של אלילות.

עדיין לא הצליחו כל הכופרים בעיקרים הללו למצוא הוכחות שכליות להצדיק את

כפירתם.

חלוקת כל עבודות הבריאה, היצירה והעשייה לשישה ימים באה ללמדנו שאין טבע העולם רק מכונה שנפלטה פעם אחת עליפי מקרה ואינה זקוקה לשום השגחה והנהגה אחרת. מכונה כזו פולטת את כל מעשיה ממין אחד וכל עשייה דומה לחברתה.

בכל אחד מששת ימי בראשית נבראו, נוצרו או נעשו דברים חדשים ובסיפוק די כחות איתנים כדי להחזיק מעמד ולמלא את המשימות שהוטלו עליהם עליפי חוקים טבעיים המגבילים את כחותיהם שלא יהרטו זה את זה ולא יבטלו את ההרמוניה והשלימות השולטות בטבע העולם.

בציחיים שנתנו לארץ ולמים אחרי בריאתם ויצירתם כמו „תדשא”, או „תוצא הארץ”

„ישצרו המים”, או „פרו ורבו” לבעלי החיים להוציא ולחזור ולהוציא כל דבר הצומח או

להוליד ולחזור ולהוליד כל בעל חי — בציחיים אלה ובדומיהם ניתן להם גם כוח של התחדשות תמידית בכל רגע ובכל יום תמיד, להוציא בריות ויצירות חדשות השונות זו מזו, כמו שנעשה בששת ימי בראשית. הכוח הנפלא הזה הוא לעולם כי הכל בא מכוח עליון אחד השולט על הכל והכול יכול.

הבריאה האחרונה בסוף יום השישי, האחרון בששת ימי בראשית, הייתה בריאת האדם, שנברא במחשבה עילאה מיוחדת. לאדם ניתן כוח טבעי חזק ואיתן שיוכל לכבוש את כל הארץ ולרדות בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרומשת על הארץ. לו ניתן גם כוח אלוהי, שיחשב כשותפו של הקב"ה.

ב. הפרשה השנייה של ספר בראשית

מסדרי פרשיות התורה פתחו את הפרשה השנייה בקדושת השבת שבאה אחרי גמר כל בריאת העולם להודיע לאנושיות העולמית, וביחוד לעם ישראל שקבל אחרי כן את התורה כתורת חייו, שאין התורה הזאת ספר תיאולוגי או חקירה פילוסופית על-דבר מציאותו וכוונותיו של הבורא, העלולים להכניס מערבולת אל שכלו ומוחו של האדם בלי קץ ובלי תכלית. המאמין באל אחד, על טבעי, הכול יכול, יאמין במה שמסופר בפרשה אחת על כל מעשי בראשית ושום שקלאוטריא שכלית לא תמציא איוו הוכחות ברורות לכפור בכל זה. ואמנם, מכאן ואילך כל התורה שותפת למעשי ה' אלוהים בהנהגת העולם ובהשגחתו הפרטית על כל המתרחש בו, ולאדם, שיכול להיות שותף לו, לבורא, ע"י מעשיו הוא. הבורא מחדש בכל יום תמיד רק מעשי בראשית שנבראו בששת ימי הבריאה.

רק בריאה ויצירה אחת מכל הספור הראשון של ששת ימי בראשית הולכת ונשנית כאן בתחילת הפרשה השנייה ובאופן הנראה לכתחילה כעין משונה ממה שמסופר עליה בפרשה הראשונה, והיא בריאת האדם.

ביאורו של רש"י הוא הפשוט והנכון. על הפסוק של „זכר ונקבה ברא אותם“ הנזכר בפרשה הראשונה, אחרי שמביא מדרש אגדה הוא מבאר: „ופשוטו של מקרא, כאן הודיעך שנבראו שניהם בשישי ולא פירש לך כיצד ברייתן, ופירש לך במקום אחר“.

אולם ישנן שאלות ותמיהות עקריות שאין גם בכוח ההסבר הנכון הזה להניח ולהרגיע את דעתם של שואלים, שיחסם אל תורת משה הוא יחס של הערצה וקדושה, והרי שלש מהן המטרידות ביותר.

א. למה שינה הבורא את דרכי הבריאה והיצירה שהשתמש בהן בבריאת כל בעלי החיים על-ידי אמירה לארץ „להוציא“, או למים „לשרוף“ ודווקא לבריאת האדם לקח עפר מן האדמה וייפת באפיו נשמת חיים ובסופו היה גם הוא נפש חיה כמו שהיו כל בעלי החיים?
 ב. מי ומה מנע ממנו ליצור את אדם וחווה, הזכר והנקבה, ביצירה אחת כמו שברא את כל בעלי החיים, שגם אותם ברך בברכה של „פרו ורבו“ כמו שברך את אדם וחווה?
 ג. למה לא השהה את אזהרתו: „מכל עץ הגן אכול תאכל ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו“ עד אשר בנה את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה כדי לצותם יחד?
 אולי הייתה חווה נזהרת יותר אם היית שומעת את הציווי מפי הגבורה? אולי לא היו נידונים למיתה והחיים האנושיים היו לגמרי אחרים ממה שהינם עכשיו?

טעם סיפור הבריאה של האדם פעמים הוא לפי דעתי לא רק כדי להמציא ביאור נוסף על החלק הראשון, אלא כוונתה לתת גם הסבר הכרחי לכוונת הבורא, שהייתה במחשבתו תחילה קודם לייצירת האדם „בצלמו וכדמותו“, ובריאתו „בצלם אלוהים“.

המובן הרגיל והמקובל של שתי המלים „צלם ודמות“ עלול להטעות ולהתעות את השכל האנושי, שכביכול „הוא“ איזה גוף טבעי והאדם הוא סמלי. מכל פרטי הבריאה שבפרשה הראשונה עולה ובלט רעיון כולל אחד, שהעולם הטבעי וכל מלאו נוצר ונברא, בריאה חדשה, על-ידי כוח עליון שמחוץ וממעל לטבע, והנה הוא יוצר ובורא איוו בריאה בצלמו וכדמותו, שמן הנמנע הוא לשכל הטבעי של האנוש להשיגו.

מאידך, עלול המובן מ„בצלם אלוהים עשה את האדם“, אפילו אם זה רק בצלם

ולא בדמות, להביא את היצור האנושי לידי טעות גאוחתנית, שהוא לא נברא כחלק מן הטבע העולמי ואין לכוחות הטבע האיתנים שום שליטה עליו, אלא הוא כולו על טבעי, כולו חלק מאלוהים ובא-כוחו של הבורא עצמו ולו נמסרה וגיתנה הנהגת העולם הטבעי וההשגחה על כל הגעשה בו.

הביאור של סיפור יצירת האדם בא לכן לגלות במקצת את מחשבתו ורצונו של הבורא ליצור את האדם כבחיר כל היצירה, בעל כוחות טבעיים העולים על כל כוחותיהם של בעלי החיים האחרים, ובנפש חייה העולה על כל הנפשות החיות על-ידי חלק מכוון על טבעי, חלק אלוה ממעל.

לא על-ידי שליח ולא על-ידי אמירה למי שהוא, אלא הבורא בכבודו ובעצמו טיפל ביצירה של האדם ושל בת-זוגו. את האדם יצר מעפר מן האדמה, עפר פשוט וטבעי, חומר ביד היצור, ואת חוה בנה מאחת מצלעותיו של האדם, ויהי האדם לנפש חיה ע"י הבורא בעצמו, "ויפח באפיו נשמת חיים", וכוח החיות העל טבעי נמסר גם לחוה.

גם בגופו הטבעי נברא האדם כבחיר היצירה כי בו אצורים כוחות נפלאים ושכל חריף של מדרגה טבעית גבוהה כדי שיוכל לכבוש את הארץ ולמשול על כל היצורים שהוציאה ולרדות בדגת הים ובכל הרמש ששרצו המים, ומבשרו יוכל לתזות אלוה.

אולם, בחיר היצירה לא היה נבחר אם לא היה ניתן לו כוח הבחירה והברירה, אם כל מעשיו היו נעשים ע"י אונס וכפייה, לא היה האדם נהנה ומתענג בחיים טבעיים יותר ממה שמתענגים כל בעלי החיים ולא היה מסוגל להשיג את הכוח הטמון באהבה עילאית, שהוא הכוח העשוי להעלותו למדריגת מסירות נפש וקידוש השם, קידוש אמונה ואידיאלים נשגבים. אחרי שניתן לו, לאדם, כוח הבחירה בנה הבורא אחת מצלעותיו לאשה והאדם בחר בה. היא הייתה בחירתו ואמר: "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי". רק בה יוכל האדם להידיק ולהיות בשר אחד. רק בזוג כזה יכולה להיווצר אהבה עילאית, שרשפיה רישפי אש ועולה לשלהבת יה.

אלוהים שם את האדם בגן העדן שהצמיח טרם בנה את צלעו לאשה, כי רצה לנסותו אם יוכל בכוח החלק האלוהי שבו לכבוש את יצרו הטבעי ולהכניע את תאוותיו הגשמיות. בגן נצמת בחיר היצירה בתנאים נאותים אשר לצרכי חיי הגוף ואפילו ליהנות מהדר הטבע ומיפוי שישביעו את רצונו האסתטי. בגן הצמיח ה' אלוהים "כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל". ו"נהר יוצא להשקות את הגן, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים", אבל בו היה גם עץ הדעת טוב ורע.

בתורה חשובה הדעת יותר מחכמה או תבונה. בשמות ל"א כתוב: "ואמלא אותו רוח אלוהים, בחכמה ובתבונה ובדעת". הדעת היא הדרגה השכלית העליונה של האדם. אבל כוח-ידיעה כזה לא היה טמון בעץ הדעת טוב ורע. עץ הדעת היה עץ טבעי אבל לא על טבעי. לא היה בו שום ניצוץ של כוח עליון.

אין ספק שידעת טוב ורע צריכה לשכל אנושי חריף העולה על שכלם של כל יתר בעלי החיים, אבל תאוותיו הגשמיות של בחיר היצירה עלולות להחליש את החלק האלוהי שבו ולהכניסהו לעולם התוהו שהכול מותר בו כדי להמתיק את כל מאווייו. שכלו החריף יצדיק את כל מעשי הרשע כדי להשיג את הטוב בשבילו אף כי יהיה בהם רע לזולתו. באזהרתו של הבורא: "ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו" רמז לאדם שיבחר בחיים ובטוב הנכון ולא יעניש את עצמו במיתת החלק האלוהי שבו: "כי ביום אכלך ממנו מות תמות" — תמות מעצמך, ולא מות תומת על-ידי אחר.

ניסה הבורא את האדם כשהיה יחיד בלי בת-זוגו, ושלא יוכל להטיל את האשמה על זולתו.

האדם עמד בנסיונו. כבש את יצרו הטבעי והסתפק במה שהורשה והותר לו, אבל במחשבתו של הבורא נשאר עדיין ספק אם יש די הוכחה בנסיון הנה שאדם התגבר על יצרו הטבעי בכוח העל טבעי שבו.

"ויאמר ה' אלוהים: לא טוב היות האדם לבדו". בלי בת-זוג תחסר לו התאוה שבכל

בעלי החיים, שבלעדה אין יצרו של האדם דוחפהו לעבור על אזהרתו וציוויו של בוראו, וגם לא יהיה שום כוח דוחף להביאו לקיום המצוה של פרו ורבו שניתנה לכל בעלי החיים, ולכן אמר: „אעשה לו עזר כנגדו“.

מכיוון שניתן לו לבחיר היצירה כוח הבחירה והברירה, לקח הבורא עצם מעצמיו וחלק מבשרו של האדם, שהיו אצורים בהם כל הכוחות הטבעיים שבגוף האדם וחלק האלוהי ממעל שבנשמתו, ובנה מהם את האשה, בת־זוגו של אדם.

„ויהיו שניהם ערומים, האדם ואשתו, ולא יתבששו“. לא היה בפני מי להתבייש. שניהם היו כיצור אחד, ומה שטוב היה טוב לשניהם כאחד, בלי שום השגה של טוב ורע טבעי, השגה מדומה ובלתי נכונה.